

De Samenleving Moet Worden Gehackt

Ine Gevers

Wereldwijd volgen genetwerkte technologieën, systeemprotocollen en algoritmes ons doen en laten. Ze managen ons gedrag. We zijn getuige van een 'remote control' samenleving. Bewakingscamera's, slimme poorten en ons bespiedende apparaten dringen de leefomgeving binnen. Gezichtsherkenning en stemanalyses worden ingezet om ons te classificeren en te versplinteren. Algoritmes bepalen wie afwijkt van de norm, te weinig bijdraagt aan de economie, als asielzoeker of vluchteling wordt getypeerd, of op de *kill list* terechtkomt. Facebook regisseert ons sociale leven – ook dat van de niet-gebruiker – en Google stuurt ons schaamteloos door naar de volgende aankoop.

HACKING HABITAT onderzoekt hoe we verstrikt zijn geraakt in instituten en systemen, en hoe daar weerstand aan te bieden. Alomtegenwoordige netwerken van systemen – van corporaties tot politiek, van militarisering tot amusement – beïnvloeden, domineren en infiltreren onze leefomgeving. Bestemd om ons te dienen eindigen ze vaak als hoeders van zichzelf. In plaats van voordelig voor *people, planet, profit* zijn ze overheersend parasitair. Hightech systemen zijn globaal, alomtegenwoordig en supermachtig. Ze creëren hun eigen bubbel, met automatische dienstverlening, data als nieuw betaalmiddel en efficiëntie als standaard. De mate waarin mensen zich kunnen aanpassen aan machines bepaalt hun succes. Mooie beloftes van een vrij, democratisch internet en *quick fix* techno oplossingen maken de weg vrij voor nieuwe machtsstructuren, en de aantrekkingskracht van het kortetermijndenken is sterker dan ooit.

HACKING HABITAT is een grootschalige, internationale manifestatie op de grenzen van kunst, technologie en sociale verandering en bestaat uit drie delen: een aanloop met vier Life Hack Marathons in 2015, een beeldende kunsttentoonstelling en een Open Podium in 2016. Meer dan 80 (inter)nationale kunstenaars tonen bestaand en nieuw werk op een unieke locatie: een voormalige penitentiaire inrichting. Controlerende technologie is sexy en beangstigend tegelijk. Was het panopticum ooit een 'humaan' model voor controle van gedetineerden in de gevangenis, nu onderwerpen we ons vrijwillig aan toezicht en gedragsregulatie in ruil voor gratis internet en slimme apps. De keuze voor een echte gevangenis volgt logischerwijs uit het concept en versterkt ervaringen van digitale gijzeling. Met de smartphone als het nieuwe panopticum.

De tentoonstelling vervlecht twee verhaallijnen: die van een globaal toenemende technocratie en die van de zich organiserende tegenmacht. De vertelling gaat niet over goed of kwaad, maar verbindt bewustzijn van een onzichtbare 'fluwelen dictatuur' met affirmatieve voorbeelden van menselijke veerkracht. Want ook nu ontwikkelen mensen in symbiose met intelligente machines een nieuw soort sensitiviteit – een gevoel van *a-where*ness. Naast en door de hightech bedrading heen ontstaan doe-het-zelf programmeer en hack workshops naast andere *lowlife* survival technieken. Zelforganisaties en nieuwe sociale netwerken ontstaan overal en weten zich speels aan de toenemende controle en regulering te onttrekken. Mensen hervinden elkaar in de strijd.

Life Hacken

In de aanloop naar de manifestatie is tijdens vier Life Hack Marathons menselijke feedback opgehaald. Life hacken is geen truc of luxe artikel om je tijd nóg efficiënter

in te delen, maar komt voort uit een makermentaliteit die in veel niet-westerse landen nog volop aanwezig is. Life hacken is bovendien gebaseerd op het gedachtegoed van Michel de Certeau. In *The Practice of Everyday Life* (1984) gaat hij in op het verschil tussen strategieën die de status quo van machthebbers – overheden, banken, multinationals, culturele hegemonieën – bevestigen, en de wendbare tactieken van hen die moeten worden beteugeld. De machteloze heeft volgens hem wel degelijk macht. Hij of zij kan de regels van het systeem op een indirecte en speelse manier ombuigen en zo met behoud van cultuur, identiteit en eigenwaarde overleven. Tijdens de Life Hack Marathons namen kunstenaars in werkateliers het voortouw om deze hacker- en makermentaliteit met mensen te delen. Kars Alfrink, Martijn Engelbregt en Lino Hellings stonden zij aan zij met belanghebbenden die gedurende de workshops met elkaar de kunst van het life hacken herontdekten. (Mede)menselijkheid bleek de trigger om speelse vormen van burgerlijke ongehoorzaamheid te ontdekken.

Resultaten van de Life Hack Marathons worden gepresenteerd tijdens het Open Podium of zijn te zien op de tentoonstelling. HACKING HABITAT kiest vol overtuiging voor kunstenaars die opereren op het snijvlak tussen kunst en leven. Ze spelen een beslissende rol als kanalen voor empowerment, zelforganisatie en het terugclaimen van het sociaal kapitaal en de creativiteit van gemeenschappen. Lokale kennis wordt wereldwijde inspiratie. Ze brengen sociale processen opnieuw in kaart en zoeken samenwerking met burgers, wijken en subculturen. Vanuit een dienende rol ontwikkelen ze testmodellen voor samenlevingsvormen die democratisch en ecologisch rechtvaardiger zijn. Interventies van Aram Bartholl, Forensic Architecture, Melanie Bonajo, Circus Engelbregt, Else Huisman, Ahmed Ogüt, Hans van Lunteren en Ienke Kastelein, Buro Jansen & Janssen, Nicoline van Harskamp, en Merlijn

Twaalfhoven doorbreken substantieel en constructief de regels. Tegen de stroom in planten ze virussen die tegenbewegingen mobiliseren en publieke ruimtes annexeren als plaatsen voor dialoog. De frictie die daarmee ontstaat leidt tot transformatie.

Hoe te Hacken

Hoe te interfereren als je niet weet welke vragen te stellen? 13 artikelen van inspirerende denkers en activisten belichten de noodzaak om de samenleving te hacken. Full colour beelden geven inzicht in alle kunstwerken en interventies die onderdeel uitmaken van de 'HACKING HABITAT. Art of Control' tentoonstelling. De publicatie is te lezen als een opinieboek, als kunstboek en als *how-to* gids met ideeën voor concrete *life hacks*. Vier filters dienen als invalshoek om naar de wereld te kijken: *Data & Surveillance*, *Financiële Logica*, *Destructieve Krachten*, *Geweld & Tegenactie*. De essays omvatten interviews, activistische slogans en academische analyses. Sociologe Stefania Milan doet de aftrap met een update over hedendaags hacken in een wereld waar digitaal en analoog naadloos in elkaar overvloeien. '#Hackalles' verbindt hacken, activisme en burgerlijke ongehoorzaamheid.

Data en Surveillance

Om gemak, veiligheid en risicovermijding te dienen staan steeds meer facetten van ons leven onder permanente controle. Het vaak gehoorde argument 'prima, ik heb niets te verbergen' verlamt alle kritiek. Uit het persoonlijke relaas van activiste Anke Domscheit-Berg komt een bijtende analogie naar voren, die van het ijzeren toezicht van de Stasi in voormalig Oost-Duitsland en de oprukkende aantasting van privacy, tot en met de huidige grootschalige schending ervan. In 'Grenzen Hacken' legt politicoloog Huub Dijkstra de massale verspreiding van protocollen voor digitale

grensbewaking en surveillance bloot. Contra-surveillance bestaat uit het onthullen van de geremedieerde natuur van grenscontrole, zichtbaar maken van aan het oog onttrokken praktijken en bevragen van het ontstane institutionele en ethische vacuüm. Ogenscheinlijke objectiviteit en legitimiteit worden daarmee ondergraven en er ontstaat nieuwe ruimte voor onderhandeling. Nieuwe media specialist Mirko Tobias Schäfer beschrijft hoe Project X Haren (een via Facebook uit de hand gelopen verjaarspartijtje) aanleiding gaf om toezicht op sociale media danig te intensiveren. Hij beargumenteert dat het controleren van gebruikersactiviteiten op sociale media platforms weliswaar efficiënt is binnen steriele bedrijfsruimten, maar gevaarlijk kan zijn als de wisselwerking tussen het ergens mee oneens zijn en instemming op publieke fora in het geding is. Deze is cruciaal voor de opinievorming binnen democratische gemeenschappen.

Reeds in 1980 sloot kunstenaar Teshing Hsieh zichzelf een jaar lang op om zichzelf elk uur te registreren. Zijn werk kan worden gelezen als voorloper van *self-tracking*: een vorm van zelfdisciplineren door data over je lichaam en leven te verzamelen. In *How Not to Be Seen: A Fucking Didactic Educational .Mov File* becommentarieert Hito Steyerl de zichtbaarheid van elke vierkante centimeter van onze privéwereld. Drones, satellieten, slimme poorten, verborgen camera's, digitale media en smartphones maken het onmogelijk om *niet* gezien te worden. James Bridle laat zien hoe mensen hun burgerrechten niet meer veilig zijn nu algoritmes daar van uur tot uur anders over beslissen. Ontwerpcollectief Metahaven toont de sporen van vernietiging die massale surveillance achterlaat en Critical Engineering breekt op identieke wijze als de NSA en de geheime diensten van soevereine staten in op mobiele telefoonnetwerken van burgers en deelt resultaten met het publiek. Ook voorzichtige optimisten komen aan bod. Taryn Simon relateert de

nivelleringsslag door aan te tonen hoe zoekmachines in verschillende landen tot cultuureigen resultaten komen. Pilvi Takala laat met haar bewerking van de *Invisible Boyfriend* app zien hoe het internet ruimte biedt voor alternatieve identiteiten en onbenutte kansen. Stanza bouwt computer hardware miniatursteden met de actuele datastromen van smart city Londen: *The Nemesis Machine*.

Financiële Logica

Willens en wetens laten we ons verleiden. Economie, politiek en marktwerking zijn ingebed in mondiaal aan elkaar gekoppelde systemen van algoritmes. Econoom Tomáš Sedláček maakt korte metten met zijn eigen discipline. Er bestaat geen andere waarde meer dan die in geld kan worden uitgedrukt. De huidige economie is een zelfdestructieve fetisj die zich voedt met schuld als drug. Het activistische pamflet 'Ik ben Kapitaal' van econoom Hannes Grassegger predikt onze data slim te verkopen in plaats van gratis weg te geven. Als persoonlijke data het nieuwe betaalmiddel worden moeten we nadenken over onze tactiek: wat zetten we in en wat houden we privé? Naast het basisinkomen wint met name in de culturele sector crowdfunding aan draagvlak. Meestal gaat het om financiering van projecten en wordt crowdfunding gemakkelijk een verlengstuk van het kapitalistische systeem. Kunstenaars Renée Ridgway plaatst kritische kanttekeningen bij deze noodgedwongen ontwikkeling en laat zien hoe het anders kan.

In de tentoonstelling geeft Zachary Formwalt inzicht in de data obsessie en logica van de financiële sector, terwijl James Beckett met *Voodoo Justice for People of Finance* een *lowtech* oplossing aanreikt. Voor elk van de zorgvuldig getekende portretten van graaibankiers liggen stenen klaar die in omvang corresponderen met de begane misdaad. Forensic Architecture benut hoogwaardige technologie om de

verborgen sporen van genocide in voormalige oorlogsgebieden aan het licht te brengen. Andere kunstenaars vertellen verhalen over zorgvuldig geheim gehouden, parallelle werelden die veelal voortkomen uit vergelijkbare economische motieven. Zo presenteert Johan Grimonprez zijn nieuwe film *Shadow World*, over de mondiale wapenhandel, de financiering én de financialisering daarvan, waar elk land – hoe klein ook – aan meedoet. *Waterboarded Documents* van James Bridle toont de aan het oog onttrokken medeplichtigheid van de Britse overheid bij CIA martelpraktijken op de Chagos Archipelago.

Destructieve Gevolgen

Naast zichtbaar geweld is onze maatschappij ook doordrongen van vele andere vormen van geweld: minder aan de oppervlakte, maar niet minder ingrijpend. Structureel geweld is onderwerp voor denkers als Michel Foucault, Slavoj Žižek en David Graeber. Maar wat is er mis met op 'like' klikken omdat je voor wereldvrede of tegen verkrachting van vrouwen bent? Conflictonderzoeker Jolle Demmers legt het geweld bloot dat achter menig openlijke claim voor schending van mensenrechten schuilgaat. In 'Iets Doen' zet ze uiteen hoe de strijd voor mensenrechten op een sluwe manier wordt misbruikt om systematisch geweld te legitimeren. Daarmee is de kiem gelegd voor kunstenaar en onderzoeker Susan Schuppli's essay over 'Dodelijke Algoritmes'. Zij vraagt welke instrumenten we nodig hebben om binnen het huidige wettenstelsel ook zelflerende algoritmes (zoals die van drones die opdrachten uitvoeren om te doden) strafrechtelijk aansprakelijk te kunnen stellen. Of is een nieuw juridisch apparaat dat niet alleen terugkijkt maar vooruit kijkt noodzakelijk? In de dystopie 'Onze Toekomst, Alleen' van Vinay Gupta wordt het overgrote deel van de wereldbevolking het slachtoffer van de desastreuze gevolgen van

klimaatsverandering. Stel je eens voor, het overkomt jou.

Assemblages van systemen en zelflerende algoritmes zijn niet zichtbaar en veel kunstenaars kiezen voor andere media om hun onderzoek aan te scherpen. Geluidskunstwerken van Lawrence Abu Hamdan, Daya Cahen, Paul Devens, Ruben Pater, Moniek Toebosch, Filip Berte en Dries Verhoeven leggen getuigenissen af: machines en objecten als medeplichtigen in spionage, af luisterpraktijken en stemanalyses, marteling en executies, menselijk leed, het ontkennen van verantwoordelijkheid, en de ultieme symbiose tussen mens, machine en gevangenis wisselen elkaar af. Everlyn Nicodemus, Ronald Ophuis, Andres Serrano, Angelica Mesiti en Halil Altindere brengen met tekeningen, schilderkunst of film het subtiele dan weer brute geweld akelig dichtbij, terwijl omstanders apathisch toe of juist weggijken. Geschilderde of geanimeerde ensceneringen van oorlog en verzet vragen om een reactie. Informatievormgeefster Laura Kurgan en Diller Scofidio + Renfro traceren tenslotte datastromen en visualiseren sporen die vluchtelingen achterlaten na hun vertrek uit land van herkomst op weg naar een bestemming vol belofte en onzekerheid.

Onzichtbaar Geweld

Wereldwijd zijn mensen overgeleverd aan systemen, algoritmes, bureaucratie en structureel geweld. Steeds meer mensen staan op om hun leven weer in eigen hand te nemen. Ze doen pogingen zich staande te houden in een snel veranderende hightech omgeving die hen enkel als grondstof gebruikt. De koloniale praktijk van *land grabbing* is geïntensifieerd onder het neoliberale kapitalisme waarbinnen natiestaten en corporaties vrij spel krijgen om te profiteren van de armen op deze planeet. Kunstenaar en onderzoeker Nabil Ahmed beschrijft de situatie in West-

Papua waar de inheemse bevolking terugvecht door met verzetscartografie hun territoriale claims te rechtvaardigen. Sociologe Saskia Sassen laat zien hoe de vitale stad krachten weet te verzamelen om formele machtssystemen te omzeilen. *Smart Cities* worden pas slim als ze gebruikmaken van kennis en ervaring van wijk- en buurtbewoners die de stad levend maken. Voldoende stof voor Robin Celikates en Daniël de Zeeuw om te beschrijven hoe nieuwe vormen van burgerlijke ongehoorzaamheid hun weg vinden in de huidige constellatie, waar digitaal en analoog volledig in elkaar overvloeien. Voorbeelden gegeven door kunstenaarscollectieven Critical Art Ensemble, Anonymous, !Mediengruppe Bitnik en Zentrum für Politische Schönheit – deelnemers aan HACKING HABITAT – inspireren tot navolging.

Onzichtbaar geweld is van alle tijden. De tekeningen en commentaren van Joseph Beuys op bunkers die tijdens de Koude Oorlog massaal werden gebouwd in vrijwel elk NAVO land geven hiervan blijk. Rijke en machtige bobo's bouwden bunkers voor zichzelf en een uiterst selecte groep bevoorrechten. Beuys bedacht er een term voor: *Bonzenbunker*. Ook Fernando Sanchez Castillo grijpt terug op de geschiedenis. Hij kocht het oude schip de Azor, ooit bezit van de Spaanse dictator Franco, en zette het meerjarenproject *Guernica Syndrome* in gang. Ook na Franco's dood bleef het plezierjacht – annex geheime ontmoetingsplaats van handlangers – een ontmoetingsplek voor gelijkgestemden en dus fascistische sentimenten voeden. De kunstenaar vertelt en documenteert hoe hij het schip voorgoed transformeerde in 40 blokken van geperst staal, ontdaan van de kracht om perverse fantasieën op te roepen.

Eduardo Basualdo, Neil Beloufa, Claire Pentecost, Samson Kambalu, Ali Kazma en Navid Nuur gebruiken het besef dat objecten, gebouwen en omgevingen

van zichzelf daadkracht en vitaliteit bezitten. Systemen in het bijzonder ontlene hun intelligentie en affectieve sturing aan complexe netwerkrelaties. Deze geven vorm aan een alarmerend maar ook troostrijk bewustzijn en prikkelen de bereidheid om samen te werken met dingen en machines. Maar ook de kracht van mensen die schouder aan schouder het geweld een halt toeroepen is voelbaar. Susan Hiller verzamelde voor de installatie *Die Gedanken sind Frei* wereldwijd honderden vrijheid- en verzetsliederen die bezoekers met elkaar kunnen delen of in stilte beluisteren.

HACKING HABITAT herkent de potentie van nieuwe allianties tussen mens en machine en hoe deze samenwerkingsvormen kunnen bijdragen aan veerkracht, emancipatie en een meer gelijke waardering van levens door de verschillen heen. Dergelijke subject-object relaties zetten aan tot co-creatieve vormen van hacken. Hacken in brede zin van het woord is een instrument op een geheel andere wijze gebruiken dan waar het voor was bedoeld. Hoe groot de effecten kunnen zijn van dergelijke speelse vormen van hergebruik bewijst *Disarm* van Pedro Reyes. Op de grens van de VS en Mexico verzamelde hij oude wapens en pistolen en maakte er te bespelen muziekinstrumenten van.

De Samenleving Wordt Gehackt

The Refusal of Time van de Zuid-Afrikaanse kunstenaar William Kentridge vormt het sluitstuk van HACKING HABITAT. De uitvinding van tijd staat centraal, met astronomische instrumenten, zonnewijzers, zandlopers, metronomen, slingeruurwerken als instrumenten die de tijd steeds nauwkeuriger meten. De tijd is ook een westers concept dat onderdrukte culturen dwong zich te voegen naar een voor hen vreemd systeem. Thans wordt onze leefwereld gecontroleerd en

gereguleerd door een veelvoud aan autonome systemen. Een habitat waar mensen er niet meer toe doen. Nieuwe mens-machine relaties, democratischer toepassingen van technologie en innovatie, en hybride vangnetten waarbij slim gebruik wordt gemaakt van hightech uitvindingen om te kunnen overleven zijn volop in de maak. Het is geen wens of vraag, maar een feit: mensen hacken hun habitat.